

Ks. MATEUSZ OLSZEWSKI*

WZROST W ŚWIĘTOŚCI POPRZEZ ROZEZNAWANIE.
REFLEKSJA W ŚWIETLE ADHORTACJI APOSTOLSKIEJ
GAUDETE ET EXSULTATE PAPIEŻA FRANCISZKA

NA POCZĄTEK KRÓTKIE KAZANIE

Adhortacja apostolska papieża Franciszka *Gaudete et exsultate*¹ przypomina o powołaniu każdego chrześcijanina do świętości². Zdecydowane i świadome dążenie do życia wiecznego z Trójjedynym Bogiem związane jest z jednej strony z działaniem łaski Bożej³, z drugiej zaś z naturą każdego człowieka⁴ zdolną do procesów decyzyjnych, np. do rozeznawania. Oba elementy odgrywają kluczową rolę w duchowej i ludzkiej formacji chrześcijańskiej. Nie wchodząc w szczegółową analizę dogmatyczną nauki o łasce, Franciszek ukazuje świętość współczesnego chrześcijanina w kontekście aktualnych zagrożeń, wyzwań oraz możliwości dotyczących

* Mateusz Olszewski – kapłan diecezji legnickiej, doktorant Instytutu Teologii Pastoralnej i Historii Kościoła Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

¹ Franciszek. *Adhortacja apostolska Gaudete et exsultate o powołaniu do świętości w świecie współczesnym* (19.03.2018) [dalej: GeE].

² Sobór Watykański II. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium* (21.11.1964) pkt 39-42.

³ Papież Franciszek w 53. punkcie adhortacji przypomina nauczanie II Synodu w Orange oraz Soboru Trydenckiego o współpracowaniu z łaską. „Pozwól, by Łaska twego chrztu owocowała na drodze świętości”. GeE 15.

⁴ Jedynie wychodząc z daru Bożego, dobrowolnie przyjętego i pokornie otrzymanego, możemy współpracować przez nasze wysiłki, aby dać się coraz bardziej przekształcać. GeE 56.

egzystencji ludzkiej⁵. W dokumencie widoczny jest jednak klasyczny problem charytologiczny, jakim jest relacja łaski Bożej do ludzkiego udziału w procesie zbawczym. Niewątpliwie istotą łaski stanowi miłość (por. 1 J 4,9.13), która otwiera człowieka na wspólnotę życia z Bogiem w Duchu Świętym⁶. Źródłem miłości jest Bóg i to On stanowi podmiot omawianego dokumentu. Człowiek jest powołany do komunii z Bogiem. Bóg zaś jest inicjatorem świętości, do której powinien dążyć każdy ochrzczony. On sam jest zachętą do świętości. Potwierdzeniem tego są fragmenty Pisma Świętego ukazane przez Franciszka w pierwszych dwóch punktach adhortacji: „Żyj ze Mną w zażyłości i bądź bez skazy” (Rdz 17,1) oraz „[...] abyśmy byli święci i nieskalani przed Jego obliczem” (Ef 1,4b).

Analizując treść opublikowanej 19 marca 2018 r. adhortacji *Gaudete et exultate*, dostrzec można zastosowaną przez autora analizę pastoralną⁷ świętości w ramach konkretnej metody⁸, tzn. paradygmatu. Papież nie wskazuje schematu lub konkretnego i niezmiennego się wzoru osiągnięcia świętości. Raczej chce poszukać właściwej drogi do osiągnięcia wspomnianego celu. Fundamentem teologicznej refleksji dokumentu jest Jezus Chrystus, który nieustannie prowadzi swój Kościół – Lud Boży do ostatecznego celu, czyli zbawienia⁹. Misją Ludu Bożego jest krzewienie pragnienia świętości, która realizuje się z mocy Ducha Świętego¹⁰. Każdy chrześcijanin, który w sakramencie chrztu świętego został naznaczony Duchem Świętym, jest wezwany do kroczenia ową drogą. Planem Boga Ojca jest ludzkie uswięcenie. Od początku historii zbawienia Bóg najpierw oczyszcza, a następnie uswięca swój Kościół Duchem Świętym. Realizacja Bożej woli – nawracanie się,

⁵ Tamże 2.

⁶ G.L. MÜLLER. *Dogmatyka katolicka*. Kraków 2015 s. 781.

⁷ „Kościół zawsze ma obowiązek badać znaki czasów i wyjaśniać je w świetle Ewangelii, tak aby mógł w sposób dostosowany do mentalności każdego pokolenia odpowiadać ludziom na ich odwieczne pytania dotyczące sensu życia obecnego i przyszłego oraz wzajemnego ich stosunku do siebie. Należy zatem poznawać i rozumieć świat, w którym żyjemy, a także jego nieraz dramatyczne oczekiwania, dążenia i właściwości”. SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (7.12.1965) pkt 4.

⁸ „Przez metody rozumiemy ogólniejszą zasadę lub regułę dotarcia do rzeczywistości, lub analizy uzyskanych materiałów badawczych, wynikających z samej koncepcji rzeczywistości lub struktury umysłu ludzkiego, a najczęściej z obu tych przesłanek. Zazwyczaj na określenie metody składa się zespół takich zasad lub reguł logicznie i funkcjonalnie spójny i dzięki temu sprowadzalny do jakiejś reguły podstawowej, choć nie zawsze dający się z niej wydedukować we wszystkich swoich szczegółach”. J. МАЈКА. *Metodologia nauk teologicznych*. Wrocław 1995 s. 40-41.

⁹ „W świętym i składającym się z grzeszników Kościele znajdziesz wszystko, czego potrzebujesz, aby wzrastać ku świętości. Pan napełnił go darami ze Słowem, z sakramentami, sanktuariami, życiem wspólnot, świadectwem swoich świętych i wielopostaciowym pięknem, które pochodzi z miłości do Pana «jak oblubienica strojna w swe klejnoty» (por. Iz 61,10)”. GeE 15.

¹⁰ Tamże 177.

skutkuje świętością, czyli odzwierciedlaniem i ucieleśnianiem Jezusa Chrystusa, umarłego i zmartwychwstałego, realizującym się w konkretnym miejscu i czasie¹¹.

W pierwszym rozdziale *Powołanie do świętości* Franciszek wskazuje na podmiot zbawczej działalności Kościoła, jakim jest powszechne powołanie do świętości. Źródłem natchnień dla treści pierwszego rozdziału jest przede wszystkim objawienie Boże oraz Magisterium Kościoła i konkretne przykłady świętych i błogosławionych. Nie można pominąć osobistych doświadczeń papieża Franciszka – jezuitę żyjącego duchowością św. Ignacego Loyoli. Wszystko to stanowi podstawę naukową oraz tzw. etap kryteriologiczny pastoralnej metody. Na tej bazie papież Franciszek ustala konkretny imperatyw dla działalności Kościoła, jakim jest pełne zjednoczenie z Chrystusem¹². Świętość urzeczywistnia się poprzez słowo Boże, sakramenty, sanktuaria – miejsca sprawowania kultu, wspólnoty, świadectwa świętych i miłość pochodzącą od Pana¹³, co potwierdza etap eklezjologiczny wspomnianej metody pastoralnej.

Papieska refleksja drugiego rozdziału *Dwaj subtelni nieprzyjaciele świętości* zawiera aktualną sytuację Kościoła. Znakami czasu jest wciąż dający o sobie znać gnostycyzm¹⁴ oraz pelagianizm¹⁵ i semipelagianizm¹⁶. Zagrożenia te pokazują fałszywy obraz świętości¹⁷ i utrudniają drogę do jej pełnego osiągnięcia¹⁸. Wspomniane herezje mają wpływ na współczesną posługę Kościoła. Rozważania te stanowią m.in. socjologiczny etap refleksji pastoralnej.

Trzeci rozdział *W świetle Mistrza* ukazuje konkretną powinność zapewniającą urzeczywistnianie się Kościoła zgodnie z zamysłem Bożym. Świętość osiąga się poprzez „[...] przyjęcie i zaakceptowanie ze szczerą otwartością «sine glossa», czyli bez komentarza, bez elukubracji i wymówek odbierających im moc”¹⁹ słów Jezusa Chrystusa wzywających do błogosławieństw. Świętość jest czynieniem tego,

¹¹ Tamże 19-24.

¹² Polega ona (świętość) na złączeniu się ze śmiercią i zmartwychwstaniem Pana w sposób wyjątkowy i osobisty, w nieustannym umieraniu i powstawaniu z martwych wraz z Nim. GeE 20.

¹³ Tamże 15.

¹⁴ Gnostycyzm odrzuca istnienie wolnej woli człowieka, a w konsekwencji etykę, tzn. dla człowieka obojętna jest postawa wobec świata. To wola człowieka sprawia, że on odwraca się od Boga, dlatego jest źródłem zła. MÜLLER. *Dogmatyka katolicka* s. 793.

¹⁵ Pelagianizm sprawia, że człowiek nie rozumie siebie w kontekście łaski Bożej przekazywanej przez Kościół i sakramenty. W konsekwencji człowiek nie idzie swobodnie do Boga. „Człowiek jedynie doświadcza Boga bardziej wewnętrznie, psychologicznie, jako Tego, który zwraca się do niego i osobiście daje mu swoją łaskę i w ten sposób włącza go w obszar życia kościelnego”. MÜLLER. *Dogmatyka katolicka* s. 796.

¹⁶ Semipelagianizm sprawia, że człowiek nie potrafi współpracować z łaską Boga. Z kolei wybranie lub odrzucenie planu zbawienia zależne jest od woli człowieka. Zob. MÜLLER. *Dogmatyka katolicka* s. 798-799.

¹⁷ GeE 35.

¹⁸ Tamże 62.

¹⁹ Tamże 97.

o czym Chrystus naucza w Kazaniu na Górze (Mt 5,3-12) oraz w mowie do swoich uczniów (Łk 6,20-23). Stanowi to konkretne kryterium teologiczne pozwalające w rozdziale czwartym – *Pewne cechy świętości w świecie współczesnym* – pozytywnie spojrzeć na aktualną sytuację Kościoła. Papież podkreśla cechy świętości w kontekście zagrożeń i ograniczeń współczesnej kultury, którą charakteryzuje m.in. niepokój, smutek, indywidualizm, wygoda²⁰.

Piąty rozdział *Walka, czujność i rozeznanie* stanowi niejako zbiór zasad i dyrektyw autorealizacji Kościoła obecnie i w najbliższej przyszłości. *Gaudete et exsultate*, pomimo sugestii Franciszka o tym, że adhortacja ta nie jest traktatem o świętości, zawiera bogatą myśl intelektualną, duchową oraz pastoralną. Papież, zachęcając do świętości, ukazuje się jako dobry pasterz, który widzi, ocenia i działa. Rozeznawanie będzie zawsze dotyczyło forum wewnętrznego i zewnętrznego Kościoła. Następca św. Piotra wyraża to słowami:

Jesteśmy wolni, obdarzeni wolnością Jezusa Chrystusa, ale On nas wzywa do badania tego, co jest w nas – pragnień, niepokojów, leków, oczekiwań – i tego, co dzieje się poza nami: «znaków czasów» – by rozpoznać drogi pełnej wolności: «wszystko badajcie, a co szlachetne – zachowujcie!». (1 Tes 5,21)

Fundamentalnym zaleceniem pastoralnym adhortacji apostołskiej *Gaudete et exsultate* jest podjęcie rozeznawania²¹, które ma zaowocować świętością życia. Papież Franciszek przypomina Bożą ofertę zbawienia człowieka – prawdziwe i szczęśliwe życie²². Propozycja ta sprowadza się do słów Pana Jezusa z Kazania na Górze: „Cieszcie się i radujcie” (Mt 5,12)!

1. NARZĘDZIE NOWEJ EWANGELIZACJI

Wiele fragmentów papieskiej adhortacji może stać się krótkimi definicjami pojęcia świętości. Dla przykładu świętość polega

[...] na złaczeniu się ze śmiercią i zmartwychwstaniem Pana w sposób wyjątkowy i osobisty, w nieustannym umieraniu i powstawaniu z martwych wraz z Nim. Może ona jednak oznaczać również odtwarzanie w swoim życiu różnych aspektów ziemskiego życia Jezusa: Jego życia ukrytego, życia wspólnotowego,

²⁰ *Tamże* 111.

²¹ „Rozeznawanie duchów nie jest w tradycji judeochrześcijańskiej czymś niezwykłym. Teksty biblijne dowodzą jasno, że Bóg prowadzi prawych. Adam i Ewa doświadczyli boleśnie na własnej skórze, jak można dać się zwieść fałszywym obietnicom. Prorok Jeremiasz znał doskonale kręte drogi ludzkiego serca. Bóg uczył lud Izraela, jak odróżniać prawdziwych proroków od fałszywych [...]. Święty Paweł wiedział, że jedynie w Duchu Świętym wspólnota będzie w stanie odróżnić autentyczne wezwania prorockie i zjawiska charyzmatyczne od ich fałszywych odpowiedników”. T.M. GALLAGHER. *Rozeznawanie duchów*. Kraków 2016 s. 15-16.

²² GeE 1.

Jego bliskości względem ostatnich, Jego ubóstwa oraz innych przejawów Jego dawania siebie ze względu na miłość²³.

Należałoby również zdefiniować świętość jako ucieleśnianie Ewangelii w konkretnym momencie dziejów lub jako przeżywanie swojego życia w zjednoczeniu z misterium Jezusa Chrystusa²⁴. Świętość jest tożsama z celem nowej ewangelizacji jako nieustannym odtwarzaniem²⁵ i odzwierciedlaniem²⁶ w swoim życiu prawdy o męce, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa. Papież Franciszek porównuje życie chrześcijańskie do ciągłej walki, w której człowiek potrzebuje siły i odwagi w głoszeniu Ewangelii. Walka ta jest piękna, o ile Chrystus zwycięża w człowieku²⁷.

Walka toczy się z szatanem, a postęp w głoszeniu Ewangelii jest równoznaczny z przewyciężaniem zła²⁸. Określenie «zły» jest tożsame z terminem «nieprzyjaciel» i oznacza źródło wewnętrznych poruszeń, które odciągają człowieka od Boga. Jest to zawsze osobowy byt, znany w Piśmie Świętym jako „przeciwnik” (1 P 5,8), „kusiciel” (Mt 4,3), „ojciec kłamstwa” (J 8,44)²⁹. W literaturze spotkać można jeszcze określenie «fałszywy duch». W. Huete utożsamia to pojęcie z bytem osobowym, którym jest diabeł, oraz z destrukcyjnymi doświadczeniami, bagażem psychologicznym i tragicznymi okolicznościami ludzkiego życia, np. chorobą lub kataklizmem³⁰. Papież wzywa do walki i czujności wobec szatana jako głównego źródła powstrzymującego dążenie do świętości, do zjednoczeni z Bogiem. Przez Franciszka nie zostaje pominięte inne źródło tych poruszeń, jakim jest otaczający świat, a więc kultura i społeczeństwo. W tym miejscu warto wskazać na nieprzyjaciół świętości, którzy zagrażają współczesnej ewangelizacji. Jest to herezja gnostycyzmu³¹ oraz pelagianizmu³². Mentalność światowa zwodzi oraz pozbawia ewangelicznego zaangażowania i radości³³. Nieprzyjaciel niszczy życie osobiste,

²³ Tamże 20.

²⁴ Tamże 19.

²⁵ Tamże 20.

²⁶ Tamże 22.

²⁷ Tamże 158.

²⁸ Tamże 159.

²⁹ GALLAGHER. *Rozeznawanie duchów* s. 89.

³⁰ M.E. THIBODEAUX. *Dobre i złe duchy w naszym życiu*. Kraków 2012 s. 30.

³¹ Zakłada „[...] wiarę zamkniętą w subiektywizmie, gdzie liczy się jedynie określone doświadczenie albo zbiór idei czy informacji, które – jak się sądzi – przynoszą otuchę i oświecenie, ale gdzie podmiot ostatecznie zostaje zamknięty w immanencji swojego własnego rozumu lub swoich uczuć”. Zob. Franciszek. *Adhortacja apostolska Ewangelii gaudium o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie* (24.11.2013) [dalej: EG] pkt 94; GeE 36.

³² „Są też chrześcijanie, którzy starają się podążać inną drogą: polegającą na usprawiedliwieniu w oparciu o własne siły, na kulcie ludzkiej woli i własnych zdolności. Przekłada się to na egocentryczne i elitarystyczne samozadowolenie, pozbawione prawdziwej miłości”. EG 95; GeE 57.

³³ GeE 159.

rodzinne i wspólnotowe, sprawia, że człowiek nienawidzi, zazdrości, jest smutny i posiada wiele innych wad³⁴. A przecież człowiek powinien mieć powody do radości, żyjąc w świecie będącym darem Stwórcy³⁵. Kolejnym źródłem zagrażającym współczesnej ewangelizacji jest słabość ludzkiej natury, określana słowami «pożądliwość», «grzech główny». Pojęcia te są związane ze skłonnością natury ludzkiej skupiającej się na sobie, a jednocześnie odwracającej się od Boga. Warto pamiętać, że ta kondycja natury ludzkiej obejmuje upadek człowieka, ale również jego odkupienie³⁶. Bóg stworzył świat i człowieka według swojego planu. Stworzona harmonia została zniszczona przez grzech pierworodny. Już od tamtego momentu człowiek pragnął sam określać, co jest dobre, a co jest złe³⁷. Boża moralność została zastąpiona ludzką. Przewrotny wybór dokonany przez człowieka skutkuje do dziś wewnętrznymi i zewnętrznymi napięciami, trudnościami i wrogością³⁸. Papież wymienia niektóre słabości i skłonności, są to lenistwo, zazdrość, zawiść. Jaką więc zastosować broń w walce ze złym?

Konieczna jest wiara w zwycięstwo pozbawiona pesymizmu i poczucia przegranej. Cechami takiej postawy jest zapał i odwaga, czyli to, co charakteryzuje świętych – świadków Ewangelii. Papież nie psychologizuje i nie moralizuje, ale ukazuje podstawową prawdę kerygamtyczną: „chrześcijański triumf jest zawsze krzyżem”³⁹. W kontekście całej adhortacji należy to odczytać jako konieczny warunek do świętości. Kierując się wiarą, nadzieją i miłością, chrześcijanin musi mieć świadomość tego, że jest powołany do życia wiecznego, które osiąga się przez śmierć. Ta śmierć antycypowana została w czasie chrztu, a jej konsekwencją jest nowe życie. Święty nie unika Triduum Paschalnego, ale realizuje życie, którym jest Jezus Chrystus. Święci nie boją się umierać naturalnie, tzn. cierpieć, ofiarować coś z siebie czy rezygnować ze swojej woli⁴⁰. Świętość związana jest z radością.

Istnieją chwile trudne, czasy krzyża, ale nic nie może zniszczyć tej nadprzyrodzonej radości, [...]. Jest ona pewnością wewnętrzną, pogodą ducha pełną nadziei, dającą zadowolenie duchowe⁴¹.

To wszystko jest niemożliwe do zrozumienia według kryteriów tego świata, ale możliwe jest poprzez wiarę.

Papież Franciszek stwierdza, że szatan nie jest mitem, wyobrażeniem, symbolem, postacią fikcyjną czy pojęciem⁴². Nie bez powodu modlimy się słowami *Mod-*

³⁴ *Tamże* 161.

³⁵ GALLAGHER. *Rozeznawanie duchów* s. 90.

³⁶ *Tamże* s. 89.

³⁷ G. RAVASI. *Maryja. Matka Jezusa*. Kielce 2018 s. 9.

³⁸ *Tamże* s. 11.

³⁹ EG 85; GeE 163.

⁴⁰ M.I. RUPNIK. *Rachunek sumienia i rozeznawanie duchowe*. Kraków 2009 s. 27.

⁴¹ GeE 125.

⁴² *Tamże* 161.

litwy Pańskiej: „zbaw nas od zła”. Te ogólne spostrzeżenia stanowią przypomnienie jednego z elementów duchowości ignacjańskiej, jakim są reguły rozeznawania⁴³. Nieświadomość działania nieprzyjaciela oraz związane z tym doświadczenia duchowe, np. strapienia, utrudniają postęp duchowy, a w konsekwencji dążenie do świętości oraz związaną z tym działalność ewangelizacyjną. Świadomość istnienia fałszywego ducha, wiedza o nim i znajomość sposobów jego działania pomagają nie tylko w osiąganiu zrozumienia duchowego, ale przede wszystkim otwierają na współpracę z miłością i łaską Boga. Działanie Boga w naszym życiu jest o wiele silniejsze niż opór złego⁴⁴. Papież jasno stwierdza, że rozwój dobra – działalność ewangelizacyjna, duchowe dojrzewanie i wzrost miłości – są najlepszymi przeciwnikami zła⁴⁵. Ma to potwierdzenie w przykładzie życia św. Ignacego, dla którego rozeznawanie owocowało konkretnym czynem.

Reasumując, rozeznawanie należy określić jako pomoc w przyjmowaniu darów, natchnień i wskazówek Ducha Świętego. Prowadzą one do świętości widzianej na zewnątrz w konkretnej posłudze, jaką jest ewangelizacja. Otwieranie się na Ducha Świętego w rozeznawaniu będzie owocowało ewangelizowaniem siebie oraz innych⁴⁶. Wykorzystując wspomniane narzędzie, będzie można skuteczniej głosić współczesnemu człowiekowi Dobrą Nowinę, nawet wobec zagrożeń i wrogów zbawienia.

2. LEKARSTWO NA DUCHOWE ZEPSUCIE

Nowa ewangelizacja łączy się ze zdecydowanymi działaniami rozwiązyjącymi kwestie dotyczące sensu życia oraz porządku religijnych przeżyć. Działalność ta jest rodzajem drogi do Boga, a określa się ją pojęciem «duchowość»⁴⁷. Papież Franciszek, komentując fragment audiencji ogólnej swojego poprzednika z 13 kwietnia 2011 r., stwierdza: „Każdy święty jest orędziem, które Duch Święty bierze z bogactwa Jezusa Chrystusa i przekazuje Jego ludowi»⁴⁸. Należy zdać sobie sprawę z tego, iż rozeznawanie duchowe wypływa z modlitwy⁴⁹, której sprawcą jest Duch Święty. Nie ma modlitwy bez Ducha Świętego, sam Duch modli się i uzdalnia do mówienia „Abba Ojczy” lub „Panem jest Jezus»⁵⁰. Owocem spotkania z Bogiem na modlitwie są pokój i radość. Droga świętości wymaga trwania z zapalonymi

⁴³ I. LOYOLA. *Ćwiczenia duchowne*. Przekł. J. Ożóg. Kraków 1996 pkt 313-327.

⁴⁴ GALLAGHER. *Rozeznawanie duchów* s. 90-91

⁴⁵ GeE 163.

⁴⁶ *Tamże* 33.

⁴⁷ A.W. BARY, R.G. DOHERT. *Módl się i działaj. Tajna broń jezuitów*. Kraków 2005 s. 10-12.

⁴⁸ GeE 21.

⁴⁹ Papież Franciszek określa rozeznawanie duchowe zdolnością pielęgowaną poprzez modlitwę, refleksję, czytanie i dobrą radę. Zob. GeE 166.

⁵⁰ GALLAGHER. *Rozeznawanie duchów* s 16.

poходniami (Łk 12,35) oraz czujności (1 Tes 5,22)⁵¹. Świętego zawsze będzie charakteryzowało głęboki życie wewnętrzne – duchowe. Papież Franciszek tak to ujmuje:

Jest to mocne wezwanie dla nas wszystkich. Także ty powinieneś pojmować całe swe życie jako misję. Spróbuj tego, słuchając Boga na modlitwie i rozpoznając znaki, jakie On ci daje. Zawsze pytaj Ducha Świętego, czego Jezus oczekuje od ciebie w każdej chwili twojego życia i w każdej decyzji, którą musisz podjąć, aby rozeznąć miejsce, jakie zajmuje dana kwestia w twojej własnej misji. I pozwól Mu ukształtować w tobie tę osobistą tajemnicę, która odzwierciedla Jezusa Chrystusa we współczesnym świecie. Niech Bóg da, abyś umiał rozpoznać, jakie jest to słowo, to orędzie Jezusa, które Bóg chce powiedzieć światu poprzez twoje życie. Daj się przemienić, daj się odnowić Duchowi, aby to było możliwe, i aby w ten sposób twoja cenna misja nie została utracona⁵².

Brak nieustannej pracy nad sobą, zatracanie życia wewnętrznego, brak rozeznawania, skutkuje tzw. zepsuciem duchowym⁵³.

Zepsucie duchowe jest konsekwencją rezygnacji z rozwoju wewnętrznego. Papież Franciszek ukazuje symptomy tego zjawiska. Są to: ogłuszenie – odrętwienie oraz letniość u osób, które nie mają poczucia uchybień wobec prawa Bożego. Do symptomów rezygnacji z rozwoju wewnętrznego zalicza również zaślepienie i samowystarczalność aprobującą w człowieku egoistyczne postawy⁵⁴. Każdy winien wiedzieć, że tym bardziej będzie wolny w miłowaniu, im bardziej pokona swój egoizm⁵⁵. Wynika z tego, że rozeznawanie jest konkretnym działaniem (przyjmowaniem lub odrzucaniem Bożego orędzia) – procesem duchowym – modlitwą poprzedzoną uświadomieniem sobie problemu oraz próbą jego zrozumienia i rozwiązania⁵⁶.

Papieskie wezwanie do świętości jest doskonałą okazją do rozwiązania zagadnienia rozeznawania. Rozeznawanie jako profilaktyka będzie owocowało świętością życia – Chrystusowe wezwanie. Z kolei rozeznawanie jako lekarstwo na duchowe zepsucie owocować będzie wyprowadzaniem człowieka z niewoli – „[...] abym uciśnionych odsyłał wolnymi” (zob. Łk 4,18). W myśl słów ewangelisty Łukasza: „Duch Pański spoczywa na Mnie, ponieważ mnie namaścił i posłał Mnie, abym ubogim niósł dobrą nowinę, więźniom głosił wolność” (zob. Łk 4,16-18). Rozeznawanie stanowi w ten sposób narzędzie nowej ewangelizacji.

Postawa rozeznawania jest w stanie uchronić człowieka przed bezrefleksyjnym życiem. Współczesność promuje wiele rozrywek i konkretnych działań, które

⁵¹ GeE 164.

⁵² *Tamże* 23-24.

⁵³ *Tamże* 164-165.

⁵⁴ *Tamże*.

⁵⁵ LOYOLA. *Ćwiczenia duchowne* pkt 189b.

⁵⁶ GALLAGHER. *Rozeznawanie duchów* s. 54-55.

odwracają człowieka od Boga. Zagrożenie trzeba widzieć w tym, że człowiek nie jest w stanie stwierdzić ich wartości moralnych, wpływających z prawa naturalnego i Bożego. Papież stwierdza, że „[...] świat przedstawia je tak, jakby wszystkie były wartościowe i dobre”⁵⁷. Brak świadomego wyboru konkretnych propozycji może skutkować uzależnieniem – nałogiem⁵⁸. Papież ujmuje to słowami: „Bez mądrości rozeznawania łatwo możemy stać się marionetkami”⁵⁹. Św. Ignacy doszedł do wniosku, że w grzesznym postępowaniu nieprzyjaciel czyni wszystko, aby człowiek czuł się dobrze w tym, co robi. Celem nieprzyjaciela jest niereflektowanie, wyrażające się w trwaniu w złym myśleniu i działaniu. Jego zwodnicze przyjemności utrzymują w człowieku wady i grzechy, a człowiek jak marionetka jest popychany do przodu⁶⁰. Cechą charakterystyczną rozeznawania jest świadomość.

Rozeznawanie jest refleksją w działaniu – przyjmowaniem lub odrzucaniem nowości⁶¹. „Wszystko badajcie, a co szlachetne – zachowujcie!” (1 Tes 5,21). Człowiek, który rozeznaje, odnajduje Boga w konkretnych rzeczach, miejscach i osobach. Podążanie drogą rozeznawania wymaga obojętności i wolności od tego, co jest balastem wkładanym na człowieka przez nieprzyjaciela⁶². Człowiek obdarzony wolnością Jezusa Chrystusa jest w stanie rozeznawać, tzn. badać pragnienia, niepokoje, lęki, oczekiwania oraz znaki czasów⁶³. Kto nie rozeznaje, najczęściej działa pod wpływem bodźców, które prowadzą do destrukcji. Kto zaś rozeznaje, ten wzrasta w poznawaniu różnic, aby zbliżyć się do Boga⁶⁴.

Fundamentalną orientacją życia chrześcijańskiego jest Jezus Chrystus. Punktem dojścia nie jest jakieś konkretne miejsce lub przestrzeń, ale Bóg. Dlatego też papież Franciszek postrzega rozeznawanie jako narzędzie walki prowadzącej do lepszego podążania za Mistrzem. Rozeznawanie jest zdolnością rozpoznawania czasów Boga i Jego łaski, szczególnie w kwestiach małych, tzn. codziennych⁶⁵. Dalej wskazana zostaje potrzeba rachunku sumienia.

3. NIEUSTANNA CZUJNOŚĆ, CZYLI RACHUNEK SUMIENIA

Franciszek zwraca uwagę na potrzebę ciągłego rachunku sumienia. Dążenie do świętości oznacza nieustanne wzrastanie w relacji z Panem Bogiem. Elementem

⁵⁷ GeE 167.

⁵⁸ Nałóg – słowo zapomniane, oznacza przeżywanie przyjemności z tego, co jest nikczemne, tak jak by było dobre. S. FAUSTI. *Sztuka rozeznawania i podejmowania decyzji*. Kraków 2000 s. 19.

⁵⁹ GeE 167

⁶⁰ LOYOLA. *Ćwiczenia duchowne* pkt 314.

⁶¹ GeE 168.

⁶² J. MARTIN. *Jezuicki przewodnik po prawie wszystkim*. Kraków 2014 s. 456-458.

⁶³ GeE 168.

⁶⁴ FAUSTI. *Sztuka rozeznawania i podejmowania decyzji* s. 25-26.

⁶⁵ GeE 169.

świętości jest modlitwa, która zawsze wyraża ludzką odpowiedź na samoobjawianie się Pana Boga. Papież poucza:

Święty jest osobą o duchu modlitewnym, potrzebującą komunikacji z Bogiem. To człowiek, który nie wytrzymuje przytłoczenia w zamkniętej immanencji tego świata, a pośród swych wysiłków i dawania siebie innym, tęskni za Bogiem, wykracza poza swoje ograniczenia, oddając chwałę Bogu oraz poszerza swoje granice w kontemplacji Pana. Nie wierzę w świętość bez modlitwy, nawet jeśli niekoniecznie jest ona długa lub towarzyszą jej intensywne uczucia⁶⁶.

To na modlitwie człowiek odnajduje wskazówki do świętości, spoglądając na swoje serce i wzrastając w miłości ku Bogu i drugiemu człowiekowi. Fundamentem każdej formy modlitwy, np. Eucharystii, medytacji Pisma Świętego, modlitwy brewiarzowej czy liturgicznej, jest zawsze pragnienie życia z Bogiem, który darzy człowieka miłością.

Musimy podążać w jedności z Nim, rozpoznając w naszym życiu Jego stałą miłość⁶⁷.

Dlatego szczególną modlitwą jest rachunek sumienia, który polega na nieustannym szukaniu sytuacji objawiania się Boga w życiu wiernych⁶⁸. Rachunek sumienia jako forma rozeznawania

[...] prowadzi nas do rozpoznania konkretnych sposobów, które Pan przygotowuje w swoim tajemniczym planie miłości, abyśmy nie poprzestawali jedynie na dobrych intencjach⁶⁹.

Celem rachunku sumienia nie jest skupianie się na ludzkich wadach, ale na Bożej miłości. Ten cel powinien być akcentowany w praktyce rachunku sumienia: przed sakramentem pokuty i pojednania oraz w trakcie ogólnego i szczegółowego rachunku sumienia.

Praktyka rachunku sumienia związana jest z pragnieniem słuchania głosu Boga. Jak każde rozeznawanie modlitewne „[...] wymaga wyjścia od gotowości do słuchania: Pana Boga, innych osób, samej rzeczywistości”⁷⁰. Pragnienie słuchania oznacza posłuszeństwo Ewangelii⁷¹. „Każdego rana pobudza me ucho, bym słuchał jak uczniowie” (Iz 50,4). Rachunek sumienia jawi się jako akt osobowej miłości, spontanicznie wypływający z serca podczas dialogu z Panem Bogiem. Warto przypomnieć sobie pięć kroków zbliżania się do Boga poprzez rachunek sumienia⁷².

⁶⁶ *Tamże* 147.

⁶⁷ *Tamże* 51.

⁶⁸ T.M. GALLAGHER. *Modlitwa rachunku sumienia*. Kraków 2015 s. 39-40.

⁶⁹ GeE 169.

⁷⁰ *Tamże* 172.

⁷¹ *Tamże* 173.

⁷² GALLAGHER. *Modlitwa rachunku sumienia* s. 138.

Po pierwsze, przez wdzięczność. Każdy moment w życiu człowieka tworzy historię. Każda modlitwa, a szczególnie rachunek sumienia, inicjuje w człowieku refleksję. Refleksja ta dąży do uchwycenia jak największej ilości momentów z życia – pozytywnych oraz negatywnych. Większość historii zapisuje się w człowieku na stałe. Modlitewna refleksja „wypomina” w formie dziękczynienia Boże interwencje w życie człowieka. Tę kwestę Franciszek ujmuje słowami:

Modlitwa, właśnie dlatego, że karmi się Bożym darem, który objawia się w naszym życiu, zawsze powinna być ubogacona pamięcią. Pamięć o Bożych dziełach leży u podstaw doświadczenia przymierza między Bogiem a jego ludem. Jeśli Bóg zechciał wejść w dzieje, to modlitwa utkana jest wspomnieniami. Nie tylko pamięcią o objawionym Słowie, ale także o naszym własnym życiu, życiu innych osób, o tym, co Pan uczynił w swoim Kościele. Jest to wdzięczna pamięć, o której mówi także św. Ignacy z Loyoli w swojej *Kontemplacji pomocnej do uzyskania miłości*, prosząc nas, abyśmy przypomnieli sobie wszystkie dobrodziejstwa, jakie otrzymaliśmy od Pana. Kiedy się modlisz, przypatrz się własnej historii, a w niej odnajdziesz wiele miłosierdzia. Jednocześnie umocni to twoją świadomość, że Pan o tobie pamięta i nigdy o tobie nie zapomina⁷³.

Wdzięczność jest konsekwencją dostrzegania i przeżywania Bożej miłości.

Po drugie, przez prośbę. Narzędziem do rozeznawania w rachunku sumienia jest niewątpliwie modlitwa prośby, która oznacza poszukiwanie lub pragnienie królestwa Bożego na ziemi⁷⁴. Papież przypomina:

Warto poprosić Go, aby rzucił światło nawet na drobne szczegóły twojego życia, które Jemu nie umykają⁷⁵.

W adhortacji nie brakuje wyjaśnienia praktycznego odnoszącego się do modlitwy prośby.

Błaganie jest wyrazem serca ufającego Bogu, które wie, że nie da rady o własnych siłach. W życiu wiernego ludu Bożego znajdujemy wiele błagań pełnych wiary, czułości i głębokiego zaufania. Nie ujmujemy wartości modlitwie prosiącej, która wiele razy rozjaśnia nasze serca i pomaga nam iść naprzód, z nadzieją podejmując walkę. Błaganie wstawiennicze ma szczególną wartość, ponieważ jest aktem zaufania Bogu, a zarazem wyrazem miłości bliźniego⁷⁶.

Papież w charakterystyce modlitwy prośby nie pomija jej wstawienniczego charakteru, który bliski jest modlitwie Jezusowej⁷⁷.

⁷³ GeE 153.

⁷⁴ Zob. *Katechizm Kościoła katolickiego* [dalej: KKK]. Poznań 1992 pkt 2632, 2646.

⁷⁵ GeE 153.

⁷⁶ *Tamże* 154.

⁷⁷ Zob. KKK 2634.

Wstawiennictwo jest wyrazem naszego braterskiego zaangażowania wobec bliźnich, jeśli potrafimy włączyć w nie życie innych, ich najbardziej wstrząsające lęki i ich najpiękniejsze marzenia. O tym, kto wielkodusznie poświęca się wstawiennictwu, można powiedzieć słowami Biblii: «To jest przyjaciel naszych braci, który wiele modli się za naród» (2Mch 15,14)⁷⁸.

Po trzecie, przez refleksję. Św. Ignacy zachęca do prowadzenia duchowej refleksji nad każdym momentem dnia⁷⁹. Jej treścią są wspomnienia z doświadczenia Pana Boga na modlitwie, Mszy św. oraz wydarzeń z dnia. Refleksja ma ma celu wychwycić tzw. poruszenia uczuciowe i towarzyszące im myśli, czyli strapienia bądź pocieszenia⁸⁰. Poprzez wrażliwą i nieustanną obserwację własnych doświadczeń duchowych łatwo dostrzec to, co w danym momencie pochodzi od Boga, a co od złego⁸¹.

Po czwarte, poprzez prośbę o przebaczenie. Franciszek przedstawia miłosierdzie w dwóch aspektach: jako pomaganie – służbę innym, oraz jako przebaczenie i zrozumienie⁸². Z jednej strony przebaczenie jest odzwierciedlaniem w nas doskonałego Boga, z drugiej okazją do otworzenia się na Jego działanie. Pomnażanie łaski i wytrwanie w niej jest zawsze dziełem Boga, który w swoim miłosierdziu rozumie człowieka. Drugi aspekt, jakim jest pomaganie i służba, jest okazją dla człowieka do podejmowania walki z pokusami i egoistyczną miłością samego siebie. Święci na ziemi, tzn. ochrzczeni, zawsze będą potrzebowali przebaczenia⁸³.

Po piąte, przez postanowienie. Refleksja i prośba o przebaczenie związana jest z doświadczaniem Bożej miłości. Ostatnim krokiem jest wewnętrzna decyzja człowieka o trwaniu w pokoju i jedności z Bogiem. Do tego potrzebna jest dobra wola człowieka. Papież Franciszek wzywa:

Niech Bóg da, abyś umiał rozpoznać, jakie jest to słowo, to orędzie Jezusa, które Bóg chce powiedzieć światu poprzez twoje życie. Daj się przemienić, daj się odnowić Duchowi, aby to było możliwe, i aby w ten sposób twoja cenna misja nie została utracona. Pan ją dopełni również pośród twych błędów i złych chwil, pod warunkiem, że nie porzucisz drogi miłości i zawsze będziesz otwarty na Jego nadprzyrodzone działanie, które oczyszcza i oświeca⁸⁴.

⁷⁸ GeE 154.

⁷⁹ LOYOLA. *Ćwiczenia duchowne* pkt 43.

⁸⁰ GALLAGHER. *Modlitwa rachunku sumienia* s. 97-99.

⁸¹ *Tamże* s. 100-101.

⁸² GeE 80-82.

⁸³ MÜLLER. *Dogmatyka katolicka* s. 801.

⁸⁴ GeE 24.

NA ZAKOŃCZENIE ZDROWAŚ MARYJO

Papież Franciszek kończy adhortację *Gaudete et exsultete* refleksją mariologiczną. Zwieńczeniem dokumentu jest Najświętsza Maryja Panna, która w swoim życiu w pełni rozeznała wolę Bożą i słusznie nazywana jest Nauczycielką Rozeznawania. Ona „[...] nie potrzebuje wielu słów [...], żeby wyjaśnić, co się z nami dzieje”⁸⁵. Maryja, Matka Jezusa, jest przykładem wyjątkowej wspólnoty z Bogiem w łasce. W liturgii Maryi jest oddawana cześć jako „Matce dobrej rady”⁸⁶. Jest *Theotokos* Jezusa Chrystusa, który sam jest „Przedziwnym Doradcą” (Iz 9,5; Iz 9,2-7). Niewątpliwie Maryja otworzyła się na Ducha Mądrości, nauczyła się z Nim współpracować oraz przekazywać innym to bogactwo (Mdr 7,7b.13). Maryja, jako Matka dobrej rady, jest zawsze otwarta na dialog. Ona „[...] pociesza, uwalnia i uświęca, a jako Matka Miłosierdzia bierze na ramiona, nie osądzając”⁸⁷. Maryja jest wzorem w nieustannym poznawaniu woli Bożej i wiernym wypełnianiu jej w codzienności. Dar rady jest potrzebny ludziom, których myśli i działania są chwiejne i niestałe. Ona całym sercem przyjęła zamysł Bożej miłości, który poznała i w pełni przyjęła. Oznaczało to zjednoczenie z Jezusem Chrystusem, Odkupicielem. Dlatego też rozeznawanie jest rzetelną nauką pełnienia Bożej woli i osiągnięciem w ten sposób zbawienia przez Przedziwnego Doradcę – Jezusa Chrystusa. Maryja jest wzorem błogosławionej – świętej, która przeżyła swoje życie według zamysłu Boga Ojca i była temu wierna⁸⁸. Dlatego jest „[...] Świętą pośród świętych, najbardziej błogosławioną, Tą, która nam ukazuje drogę świętości i nam towarzyszy”⁸⁹. Aby zrozumieć rolę Matki Najświętszej w dążeniu do świętości, warto najpierw w niej samej dostrzec wzór osoby rozeznającej.

Sztuka rozeznawania ma swoje odzwierciedlenie w zwiastowaniu Pańskim. Tajemnica wcielenia jest wchodzeniem Boga w historię człowieka i świata. Pomiędzy tego, że zwiastowanie było przełomowym momentem w historii zbawienia, to jednak odbyło się dyskretnie w sercu Pokornej Niewiasty. Maryja pomaga człowiekowi uważnie słuchać głosu Pana oraz tego, czego On od niego wymaga⁹⁰. Rozeznawanie oznacza odpowiadanie człowieka na nieskończoną miłość Pana Boga.

⁸⁵ *Tamże* 176.

⁸⁶ W 1903 r. papież Leon XIII włączył to wezwanie do Litanii Loretańskiej. Samo nabożeństwo ku czci Najświętszej Maryi Panny – Matki dobrej rady wywodzi się z miejscowości Genazzani (pod Rzymem), gdzie znajduje się sanktuarium Zakonu Braci Świętego Augustyna.

⁸⁷ GeE 176.

⁸⁸ *Tamże* 32.

⁸⁹ *Tamże* 176; KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI. *Zbiór Mszy o Najświętszej Maryi Pannie*. Poznań 1998 s. 143-145.

⁹⁰ FRANCISZEK. *Homilia w domu św. Marty*. (Rzym, 5 kwietnia 2013). „L'Osservatore Romano” 2013 nr 6 s. 4.

Bóg, stwarzając człowieka, wyznaczył mu konkretną misję. Człowiek ma wyjątkowe miejsce w Bożym planie⁹¹. Tak też było w przypadku Maryi.

Bóg posłał anioła Gabriela do miasta w Galilei, zwanego Nazaret, do Dziewicy poślubionej mężowi imieniem Józef, z rodu Dawida; a Dziewicy było na imię Maryja. (Łk 1,26-27)

Na wypełnienie woli Bożej może otworzyć się tylko ten, kto doświadcza miłości Boga. Maryja skupiona na przedziwnej miłości Boga jest w dyspozycji do rozeznawania.

„Bądź pozdrowiona, pełna Łaski” (Łk 1,28b). Rozeznawanie związane jest z działaniem Bożej łaski. Dla św. Jana XXIII, tym, który kieruje procesem rozeznawania, jest sam Pan Bóg i to On podejmuje decyzję. Łaska Boża działa na ludzkich staraniach⁹². Łaska ta nie oznacza pewności, ale dar, który udzielany jest poprzez cały proces rozeznawania – przeżywania i realizacji wyboru. Łaska daje człowiekowi pewność siebie⁹³.

„Ona zmieszała się na te słowa i rozważała, co miałyby znaczyć to pozdrowienie” (Łk 1,29). Proces rozeznawania wymaga ludzkiego wysiłku, który charakteryzuje się wątpliwościami, wewnętrznym zamętem, a nieraz frustracją. Należy pamiętać, że aktywne zaangażowanie się w rozeznawanie jest niejako błogosławionym aktem wiary. Akt ten jest oparty na modlitwie oraz ludzkim zaangażowaniu, tzn. spełnianiu wszystkiego, na ile pozwalają na to ludzkie zdolności. Aktowi temu towarzyszy obfita miłość i łaska samego Boga, który kieruje tym duchowym wysiłkiem⁹⁴. U Maryi dostrzec można reakcję bojaźni Bożej wyrażonej w formie posłuszeństwa, wdzięczności i uwielbienia⁹⁵.

Anioł tylko zwiastuje Bożą wolę. To Bóg jest pierwszy⁹⁶. Scena ta jest przykładem starotestamentowego objawienia się Boga człowiekowi. Maryja, słysząc zapowiedź wyjątkowej obecności Boga w Synu Najwyższego, pyta: „Jakże się to stanie, skoro nie znam męża?” (Łk 1,34). Reakcja Maryi wydaje się pełna wątpliwości. W tej dialogowej scenie istotą jest *fiat* Maryi (zob. Łk 1,37). Ta odpowiedź wyraża wiarę umożliwiającą i podtrzymywaną przez Ducha Świętego. Duch Święty, dawany tym, którzy są mu posłuszni, daje siłę by iść dalej⁹⁷. Wiara będąca wolnym aktem woli daje moc zrodzenia Jezusa jako owocu łona⁹⁸.

⁹¹ J.H. NEWMANN. *O krok bliżej... medytacje*. Sandomierz 2008 s. 89.

⁹² T.M. GALLAGHER. *Rozeznawanie woli Bożej*. Kraków 2015 s. 169-170.

⁹³ *Tamże* s. 177.

⁹⁴ *Tamże* s. 169-172.

⁹⁵ FRANCISZEK. *Dar bojaźni Bożej* (Rzym, 11 czerwca 2014). „L'Osservatore Romano” 2014 nr 7 s. 48-49.

⁹⁶ TENŻE. *Czuwanie modlitewne* (Rzym, 18 maja 2013). „L'Osservatore Romano” 2013 nr 7 s. 18.

⁹⁷ TENŻE. *Msza w domu św. Marty* (Rzym, 11 maja 2013). „L'Osservatore Romano” 2013 nr 6 s. 30.

⁹⁸ MÜLLER. *Dogmatyka katolicka* s. 504.

Owoce rozeznawania jest pokój i radość. Maryja wyśpiewała *Magnificat*. Rodność wyraża pewność wypełniania woli Bożej. „Twoja wola, Panie, jest naszym pokojem”⁹⁹. Owoce ten daje siłę do miłości nawet w najbardziej trudnych sytuacjach życiowych. Jest to kolejny dowód na to, że rozeznawanie jest źródłem obfitego błogosławieństwa¹⁰⁰. Maryja doświadczyła wielu trudnych chwil w swoim życiu, od Betlejem do Kalwarii, mimo tego jest Matką dającą odwagę w doświadczeniach przeciwności duchowych i fizycznych¹⁰¹. Tym samym, jako Niepokalana, jest odzwierciedleniem drogi zbawienia. Droga ta nie ukazuje triumfu zła, lecz zwycięstwo Chrystusa; nie jest jedynie walką, lecz charakteryzuje się pokojem¹⁰².

Perykopa zwiastowania ukazuje słowo Boże skierowane do człowieka – Maryi, która z wiarą je przyjmuje, tzn. pozwala działać Bogu. Człowiek na wzór Maryi powinien w pełni zaufać Stwórcy, słuchać i zachowywać w swoim życiu słowo Boże. Powyższy wątek słowa z wiarą człowieka dotyczy tych, którzy stają się błogosławieni, ponieważ słuchają i zachowują słowo Boże¹⁰³. Trzeba wnikać w zbawczy plan Boga objawiony na kartach Pisma Świętego. W ten sposób człowiek nabierze umiejętności modlitwy, walki oraz wiary i działania prowadzących do świętości¹⁰⁴.

GROWTH IN HOLINESS THROUGH DISCERNMENT.
REFLECTION IN THE LIGHT OF THE APOSTOLIC EXHORTATION
GAUDETE ET EXSULTATE OF POPE FRANCIS

S u m m a r y

The pastoral recommendation of the apostolic exhortation *Gaudete et exultate* is to undertake discernment that is to result in holiness of life. Pope Francis reminds God's offer of human salvation – true and happy life according to words of “Rejoice and be glad” (Mt 5:12). Thanks to proper discernment, the human being gains help in accepting the gifts, inspirations and instructions of the Holy Spirit. Using in his life discernment, for example, through the examination of conscience, the human being man can more effectively fulfil evangelizing tasks, and following example of the Virgin Mary, he can acquire the skills of prayer, struggle, faith and activities that lead to growth in holiness.

Tłum. Jarosław Sempryk

⁹⁹ F. FELICE. *Jeśli pragniesz pokoju, buduj pokojowe instytucje*. „Ethos” 27:2014 nr 1 s. 280.

¹⁰⁰ GALLAGHER. *Rozeznawanie woli Bożej* s. 175-177.

¹⁰¹ FRANCISZEK. *Nabożeństwo różańcowe* (Rzym, 4 maja 2013). „L'Osservatore Romano” 2013 nr 7 s. 4-5.

¹⁰² RAVASI. *Maryja. Matka Jezusa* s. 16.

¹⁰³ MÜLLER. *Dogmatyka katolicka* s. 508.

¹⁰⁴ RAVASI. *Maryja. Matka Jezusa* s. 89.

Słowa kluczowe: Papież Franciszek, adhortacja Gaudete et exultate, rozeznawanie, świętość, nowa ewangelizacja, duchowość, rachunek sumienia.

Key words: pope Francis, exhortation Gaudete et exultate, discernment, holiness, new evangelization, spirituality, examination of conscience.